

BÉRES TIBOR

AZ ÉLELMISZER-UZSORÁRÓL

Az uzsora jelenségével foglalkoztunk egy korábbi tanulmányunkban,¹ de különösebb visszhang nélkül maradtak felvetéseink. Nem hozott eredményt javaslatunk, miszerint az uzsorának mind a keresleti, mind a kínálati oldalát érintse egy esetleges kormányzati beavatkozás. Ez a javaslatunk éppannyira nem hozott eredményt, mint ahogy a rendőrség kampányszerű, demonstratív fellépése sem.² Hiába az ismertté vált, uzsorához kötődő bűncselekmények növekvő száma, ha a feljelentések el sem érnek a vádemelésig, vagy ha mégis, azok a bíróság előtt elvéreznek. Az uzsora kártékony hatása az elmúlt években nemhogy csökkent volna, újabb formái a pár évvel ezelőtti helyzethez képest is nagyobb bajt okoznak a fertőzött területeken. Épp úgy, mint amikor egy amúgy is kártékony vírus veszélyét tetézik annak mutációi.

Egy csereháti háromszáz fős faluból nemrég vitték el az ismert uzsorást, de a helyiek szerint nem sok minden változott, már ami az ő helyzetüket illeti, az talán inkább romlott. Annyi csak a különbség, hogy most már a polgármester lépett a korábbi uzsorás helyébe. Nem úgy, hogy a polgármester elkezdett pénzkölcsönzéssel foglalkozni, hanem a másik uzsorás, a konkurens indult a választáson, és megválasztatta magát polgármesternek, majd feljelentette a versenytársat, így egyedül maradt a piacon (ha a családtagjait nem számoljuk), így még a „termékét is újraárazhatja”.

Az uzsora alapmodellje végtelenül egyszerű: valaki pénzt ad kölcsön a piacon „szabályosan” megszerezhető kölcsönök kamataihoz képest jóval magasabb kamatra. Ennek a legegyszerűbb változatnak a feltétele, hogy a hitelfelvevőnek nincs más lehetősége máshonnan pénzt szerezni, így rákényszerül az irreálisan magas kamattal megfújt pénzkölcsönzésre. Az uzsorás az ügyfelének a kiszolgáltattott helyzetével tisztában van, így a kamatszintet is ennek megfelelően határozza meg. Azt is tudja, hogy akármennyire is hatékony az adóság behajtásában, elő-előfordul, hogy nem kapja vissza a pénzét, így ez is a kamatot növelő tényező. Tiszta bankolás, azzal a különbséggel, hogy nem a törvényes keretek közt zajlik, a keretek kiszámíthatatlanok, önkényesek és kegyetlenek.

¹ Béres Tibor – Lukács György (2008): Kamatos pénz a Csereháton. *Esély*, (19), 5, 71–97. http://www.esely.org/kiadvanyok/2008_5/BERES.pdf (utolsó letöltés: 2015. 09. 25.)

² <http://www.police.hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/bunugyek/uzsora-buncselekmenyek-az-elmult-harom-honap> (utolsó letöltés: 2015. 09. 25.)

Az uzsora továbbfejlesztett változata, amikor a hitelre nem is a „megfontolt gazdálkodás” szerinti célra van szüksége a hitelfelvevőnek, hanem az uzsorás szinte rátukmálja a pénzt, ő meg „elveszi” azt. Ez az állapot ott jellemző, ahol a pénz fogalma, kezelése annyira eltér már a megszokott, józan ész szerintitől, hogy a pénzzel megszerezhető pillanatnyi örömhöz semmi más nem mérhető. A mélyszegénységről van szó, amikor a folyamatos éhezés, nélkülözés eltompítja az uzsorakölcsön veszélyével kapcsolatos óvatosságot. Igen, ezek az esetek, amikor a pént kólára-csipszre költenének legszívesebben az emberek. És ezeket a helyzeteket nincs joga elítélni olyanoknak, akiknek nem kell sokat gondolkodniuk azon, vajon a kóla helyett biorépalevet, csipsz helyett búzacsíra-salátát vásárolnának. Alighanem e kettőre még nem költöttek uzsorakölcsönből.

A fekete drágaautó lassan megy végig a falu utcáján. Ablaka lehajtva, hangosan ordít a zene belőle. A sztereotípiáknak megfelelő kinézetű uzsorás odaint egy negyven körüli, sokgyerekes cigányasszonyt az autóhoz, és elővesz egy köteg pénzt.

„–Hogy néz ki a gyereked, nem szégyelled magad?

– ...

–Mikor evett rendesen? Urad kijött már a börtönből?

–Tudod, hogy nincs pénzünk. A csépé már elfogyott, közhasznúra meg nem hívnak be.

(Az uzsorás elővesz egy köteg pénzt. Egy tízezrest meglobogtat.)

–Itt van, adok.

–Nem kell, még felvagyok egy ötössel.

–Nincs mit ennetek, vedd el! Majd odaadod az ötössel ezt is, meg ami jár.”

Az asszony ránéz a pénzre, elveszi. A tartozása így a kezdeti tízezerről (mert az ötezres tőketartozás a valóságban tízezer a havi kamattal együtt) harmincra nő.

A médiában az uzsora leginkább úgy jelenik meg, hogy rendszerint valami, a közvélemény által egyöntetűen elítélhető bűncselekmény kötődik a behajtáshoz. Talán ezért is van, hogy mostanában kevesebb-szer találkozunk ilyen hírekkel, ugyanis az uzsorások már változtattak a behajtás módján.

A behajtás sokat egyszerűsödött azzal, hogy az elkövetők egyszerűen elveszik a sértettek bankkártyáját, és amikor megérkezik a sértett bankkártyájára annak jövedelme, egyszerűen felveszik a pénzt. Aztán annyit adnak vissza belőle, épp annyit, amennyiből nagyjából egy hétig lehet az alapvető élelmiszereket megvásárolni. Utána ismét menni kell „elvenni” a pénzt az uzsorástól. Ezzel a kiszolgáltatottság egy magasabb szintre lép, hiszen az uzsora áldozatának számára elveszik annak a lehetősége, hogy maga döntsön a havi jövedelmének a felhasználásáról, azaz arról, hogy akár jószántából, akár kényszer hatására mennyit és mikor fizet az uzsorásnak. Kaphat vissza valamennyit a jövedelméből – de ennek az összegnek a nagysága teljes egészében az uzsorás megfontolásán múlik.

Mára ez a módszer is túlhaladottá vált. Az uzsora legújabb változata az élelmiszer-uzsora, amely kétségtelenül nem előzmények nélküli. Nincs dokumentálva, de a boltokban mindig is lehetett hitelre vásárolni. Ha nem így lenne, aligha lehetne majd' minden csereháti boltban látni az előre gyártott táblát: „*Hitel nincs!*” Hitel persze van, a kérdés, hogy az idegenek elől eltitkolt lehetőséget az adott bolt milyen feltételekkel nyújtja. Kamatmentesen vagy kamattal, s ha kamattal, az mekkora. A legális boltokban azonban inkább a kamatmentes vagy legfeljebb 20–30 százalékos hitel járja, mivel a boltok működése számos engedélyhez kötött, túlzottan is látszanak ahhoz, hogy bele merjenek vágni az uzsoraszintű hitelezésbe.

Az élelmiszer-uzsora kezdeményezése egészen más irányból érkezett. A helyi viszonyokat valamennyire ismerők számára nem meglepő, hogy az első élelmiszer-uzsorások a helyi társadalomban viszonylagos stabil egzisztenciával bírók voltak, azaz a nyugdíjasok, rokkantnyugdíjasok. Azok, akiknek rendelkezésükre állt valamennyi jövedelem, felhasználható tőke és nem utolsósorban olyan autó, amivel meg lehetett tenni az eleinte miskolci, aztán szlovákiai, mostanra lengyel utakat. Joggal vetődik fel a kérdés, hogy miért nem a pénzüzsorával foglalkozók váltottak az élelmiszer-uzsorára, kiterjesztve így tevékenységüket. Erre valószínűleg az a magyarázat, hogy az uzsorások üzlete e nélkül a plusztevékenység nélkül is működött, nem volt motivációjuk a változtatásra. (Természetesen találunk olyan élelmiszer-uzsorával foglalkozókat, akik pénzt is adnak kölcsön, esetleg azzal is kezdték, észrevételünk a tendenciára vonatkozik.)

Van azonban még egy lehetséges magyarázat. Az uzsora még a Csereháton is negatív megítélés alá esik, még ha a mindennapi élet részét képezi is. Ebben a stigmatizált tevékenységbe nem szívesen vág bele olyan személy, aki ad valamit a saját morális megítélésére. Jóllehet uzsorássá válni nem nehéz egy olyan környezetben, ahol a pénzhiány³ miatt a pénzkölcsönzés hétköznapi dolog, és a felszámított kamat nagyságának a megítélése kérdéses csupán, az élelmiszer-uzsora esetében más a helyzet. Amíg a pénzhasználat díjának megállapításakor kevésbé számítódik be a kölcsönzés költsége (azaz nincs konkrét és kimutatható költsége a kölcsönzésnek az esetleges egy-két vissza nem fizetett hitelen kívül), addig az élelmiszer-uzsorának vannak kimutatható és bár nehezen összegezősíthető, de konkrét idő- és energiaráfordításbeli költségei. Azt az egyszere baráti szíveségen túl senki nem várhatja el a másiktól, hogy rendszeresen szállítson neki Lengyelországból vagy bárhonnan élelmiszert vagy bármi más szükséges terméket. Az a tény pedig, hogy ki kell termelni az üzemanyag, járműhasználat, árualap, személyes tevékenység költségét, képes eloszlatni azt a erkölcsi gátat, hogy az eladott javak ára jóval a beszerzési költség fölött legyen. Az árrés nagyságának a megítélése már kevésbé annyira érzékeny kérdés erkölcsileg, mint az uzsorázás alapmodelljének elfogadása.

³ 'Cash-poor' környezet, ahogy egy külföldi szakértő ezt a helyzetet jellemezte.

Az uzsora gyakorlata az elmúlt pár évben abban is változott, hogy az uzsorások belátták: nekik sem érdekük a korábbi években, a médiában is bemutatott „agresszív modell”. Nekik sem érdekük éveken keresztül benne tartani az irreális kamattal ebben a csapdában családokat, mert azok fizetési potenciálja nem fog javulni, többet nem remélhetnek tőlük, és a behajtás, fenyegetés is csak felhívja a figyelmet rájuk.

„Ez itt már nem Ózd. Itt már nincsenek verések, durva dolgok. Akinek adnak, azt addig békén hagyják, amíg ki nem fizeti az elején megállapított összeget. Az már nem növekedik hetente, havonta. Azt viszont meg kell adni, addig nem kap újabb kölcsönt, ételmezt, italt, dohányt, amíg meg nem adta. Így maguk igyekeznek a legjobban kifizetni az ezerkétszáz forintos krumplit, aminek a boltban háromszáz forint az ára.”

Az ételmisszer-uzsora elindulásához több tényező együttes megléte kellett. A csereháti kisfalvak ételmisszerrel (de mára bármi más szolgáltatással) való ellátása gazdaságilag fenntarthatatlanná vált. A lakossági jövedelmek csökkenésének hatása vélhetően azért most jelenik meg például az ételmisszer-uzsora formájában, és nem a 2000-es évek elején, mert hiába csökkent szinte folyamatosan az itt élők jövedelme, ami szinte kizárólag a szociális transferek különféle formáiból áll, az idősebb emberek nyugdíja még jelentett valamennyi vásárlóerőt. Ez a bevételforma azonban az idő múlásával megszűnt. A másik, ezt a hatást kiegészítő ok a kisboltok tehetetlenségi helyzete volt, ugyanis ezek is jobbára kényszervállalkozások voltak, s nem volt lehetőségük a veszteség nélküli tevékenységváltásra, a vállalkozás legalább nullszaldós felszámolására. Mára azonban a kistelepülések – jelenleg körülbelül ötszáz főnél húznánk meg azt a határt, ami alatt már nincsenek boltok – ételmisszerboltok nélkül maradtak. Ha valakinek alapételmisszerekre van szüksége, át kell mennie a szomszédos nagyobb településre bevásárolni, ami idő és költség. Van lehetősége továbbá arra, hogy a piaci részt felismerő mozgó boltosnál vásároljon (hetente kétszer járnak a furgonok), de itt is szembesülnie kell a relatíve magasabb árral, a választék szűkösségével és azzal a ténnyel, ami a legfontosabb: *Hitel nincs!*

Az ételmisszer-uzsora kialakulásának másik fontos oka a határok átjárhatóvá válása, eltűnésük Szlovákia és Lengyelország felé. Nincs több határellenőrzés, behozott árukra vonatkozó korlátozás. Ebben az írásban nem feladatunk annak tárgyalása, hogy miként lehetséges még a forint árfolyamának gyengülése mellett is az, hogy a lengyel ételmisszerárak többnyire jóval a magyar árak alatt vannak. Ezt a tényt pár éve felfedezték azok a már korábban említett, viszonylagos pénzügyi stabilitással rendelkező emberek, akik nem riadtak vissza a mintegy kétszáz kilométeres, háromórás úttól a legközelebbi lengyel határátkelőig, bevásárlóközpontig. Eleinte csak maguknak hoztak alapételmisszereket és olyan tipikus lengyel árúkat, amelyek valóban olcsóbbak az itthoni hasonló termékekhez képest, vagy nincsenek is forgalomban. (Ilyen például a papírdobozokban árult többféle ap-

rósütemény, ami ma is az egyik legkedveltebb cikk.) Ezután szívességből hoztak ezt-azt a rokonoknak, közeli ismerősöknek, majd ennek a körnek a kitágulásával gyorsan kialakult a ma ismert élelmiszer-uzsora rendszere.

A páréves egyterű autó késő délután érkezik haza. Ez a héten már a második fuvarja. Elég a faluban pár embernek odaköszönni, hogy tudják, lehet menni a megrendelt áruért. Pár órán belül majdnem mindenki elvitte a saját dolgait, most már csak azok nézelődnek, akik a megrendelteken felüli dolgokból szeretnének vásárolni. A legnépszerűbb ilyen termékek a szálas dohány, a dobozos bor (aminek literéért ilyenkor már akár 3000 forintot is kell fizetni, ha nem aznap fizetnek érte) és természetesen a már említett aprósütemény.

L.-né megkapta az öt kiló krumplit, tíz kiló lisztet, két csomag dohányt, de még szétnéz kicsit. Eddig hétezer forintnál tart. A tízesből háromezer visszajárna, de a gyerekeknek is szeretne vinni valamit. A házigazda felesége épp kibont egy kilós süteményt, hogy érdemes megkóstolni, elég jó áron van. Ezerötszázért odaad egy csomaggal. Akkor legyen kettő, tényleg megéri, gondolja L.-né.

Ezekért a dolgokért nem kell most fizetni, csak annak, aki tud. Elég lesz, amikor megérkezik a családi pótlék, segély, a közhasznúért fizetett bér. A beszerző mindent vezet a füzetébe, ki mennyivel „maradt fenn”. Ha valaki nem fizet, akkor ő többet itt nem vásárol, mehet a legközelebbi település boltjába a napi egy busszal, várhat ott a visszajövőre három és fél órát, és fizethet a buszért hatszáz forintot. És ott persze nem lesz hitel.

Az élelmiszer-uzsora megítélése – csakúgy, mint a hagyományos uzsoráé – problémás, mivel képlékeny az a határ, mikortól beszélhetünk visszaélésről, kiszákmányolásról és meddig tekinthető ez a tevékenység jóhiszemű szolgáltatásnak. Az a tény, hogy a szolgáltatást igénybe vevők alapesetben nem férnek hozzá a boltokhoz, indokoltá teszi azt, hogy aki az autójával tud nekik segíteni, az meg is tegye. Ennek költsége van (vannak, akik üzleti modellje sokkal egyszerűbb: csupán azt vállalják, hogy hetente egyszer elviszik a miskolci bevásárlóközpontba az alkalmanként párezer forintot fizető embereket), amit szeretne a szolgáltatást nyújtó kifizettetni. Ha napi hat órát kell autózni, majd bevásárolni, ennek a ráfordításnak a kifizettetése is jogosnak tűnhet (s itt van az a pont, ami miatt az élelmiszer-uzsora alapjaiban különbözik az uzsorától: itt azért mégiscsak nyújtanak valamiféle szolgáltatást is a kölcsönzésen felül). A kérdés, hogy mikortól tekinthető méltánytalan extraprofitnak a termékekre terhelt haszonkulcs. A háromszáz százalék egészen biztosan az.

Nem egyértelműen alátámasztható az a mesés olcsóság, amiről a cserehátiak beszámolnak a lengyel árak esetében. Ellenőriztük az egyik legnagyobb bevásárlóközpont árait néhány népszerű cikk esetében, és a kapott eredmény szerint az

árak többségükben a lengyel árak felé lejtének, de előfordul, hogy a magyar árak az alacsonyabbak.⁴

	Lengyel ár (Tesco), Ft	Magyar ár, Ft	Ár az uzsorásnál, Ft
Tej, 1 l, 1,5% UHT	121,1	179	Nem hoznak tejterméket
Cukor, 1 kg	130,6	146	n. a.
Császárszalonna, 1 kg	795,0	1799	3000
Edami sajt, 1 kg	940,9	1999	n. a.
Fehér kenyér, 1 kg	217,4	249	500
Tojás, 10 db	267	410	500
Narancslé, 1 l, 100%	218,1	265	n. a.
Étolaj, 1 l	352,3	319	n. a.
Omo mosópor, 1 kg	364,7	555	n. a.
Rizs, 1 kg	691,5	430	n. a.
Sertéscomb, 1 kg	728,7	1099	3000–3500
Krumpli, 1 kg	53,2	120	300–500

Ezeket az adatokat csupán az összehasonlítás kedvéért közöljük. Az élelmiszer-uzsorával foglalkozók beszerzése nem korlátozódik nagy bevásárlóközpontokra, a határon erre a fajta kereskedelemre többen specializálódtak. Ezek a határhoz közel működő „garázsboltok” még a bevásárlóközpontokhoz képest is alacsonyabb árakkal dolgoznak. Népszerű termékük például a „dobozos bor” (6 × 2 l, 2400 forintért), amit otthon már aznap tízezer forintért adnak el. De itt lehet megvásárolni a népszerű dobozos aprósüteményt (488 Ft/kg, otthon 1500–2000 Ft), tortát (600 Ft, otthon 3000 Ft) vagy a vágott dohányt (3400 Ft, otthon 8–10 ezer Ft).

Mint látható, sok esetben nincs rögzített ára a termékeknek. A „vásárláskor” gyakran hangzik el a mondat, hogy vidd csak el, majd fizetsz, ha lesz miből. Az uzsorás felírja az elvitt tételeket a füzetébe, de annak árazását már később, a vevő jelenlétének hiányában végzi el. Az árképzést csak igen kis mértékben befolyásolja a beszerzési ár, sokkal inkább számít az uzsorás és vevő közti társadalmi

⁴ Az összehasonlítás alapja a Tesco online kereskedelmében feltüntetett árak listája volt azonos paraméterű termékek esetében. Több elérhető márkában mindig a legolcsóbb, a kategóriának megfelelő terméket vettük alapul. Az adatgyűjtés időpontja 2015. február 22. Ebben az időpontban a forint árfolyama viszonylag kedvezőtlen (1 zł = 72,94 Ft) volt, ezért figyelembe kell venni, hogy az adatközlők tapasztalatai egy kedvezőbb árfolyam esetében keletkeztek, így az összehasonlított árnál a lengyel esetében célszerű körülbelül 10%-kal alacsonyabbat figyelembe venni (1 zł = 68,0 Ft – 2014. decemberi átlag).

távolság, az uzorás pillanatnyi hangulata, mohósága és legfőképp a vásárlás és visszafizetés közt eltelt idő hossza.

A csereháti térségben dolgozó rendőrjárőr pontosan ismeri ezt a jelenséget. Azt is figyelemmel követte, ahogy a hagyományos uzorás tevékenység átalakult élelmiszer-uzsorává.

„A pénzes uzorán, ha nem is gyakran, de meg lehetett bukni. Amikor megtalálták a füzetet az uzorásnál, rögtön volt tárgyi bizonyíték. A kajánál ilyen nincs. Amikor az uzorás már elége megszedte magát, nyitott egy boltot, és ott egyszerűbben megy ez az egész. Bemegy valaki, hazaviszi a dolgokat, a boltos pedig egyszerűen csak háromszor, négyszer többet tesz zsebre. A pénztárgép sem mutatja ezt, mert abba a normál ár kerül.”

A rendőr szerint senkinek nem érdeke ennek a rendszernek a felszámolása, mert ha ezek a „boltok” nem lennének, akkor még ez a lehetőség sem lenne a leginkább kiszolgáltatott helyeknek elérhetőek.

A rendőrök tehetetlenek annak ellenére is, hogy pontosan tudják, kik végzik ezt a tevékenységet.

„Nincs már határ, bárki kimehet Szlovákiába, Lengyelországba, és hozhat haza utánfutóval is élelmiszert. Mikor megállítom közúti ellenőrzésen, és tíz tálca sütemény van nála, kérdezem, hogy ennyi meg kinek lesz, az a válasz, hogy a gyerekeknek, mert nagyon szeretik. Legfeljebb azért tudom felelősségre vonni, mert túl van terhelve az utánfutó. De ezért csak kinevetnek, és kifizetik az öt-tízezres bírságot.”

A sértettek mindent elmondanak a járőröknek, hogy és mint zajlik ez az egész folyamat, de a jegyzőkönyv aláírását már senki nem vállalja. Operatív eszközökre, akár lehallgatásra a helyi rendőrök nem támaszkodhatnak. *„Hatáskör van meg illetékesség. Ezek az ügyek pedig nem olyan súlyúak, amik a magasabb szintű döntéshozókat érdekelnék.”*

A mélyszegénységben nemcsak a jövedelemhiány, a vagyontalanság és az immobilitás a szörnyű, hanem az a dinamika, ahogy ebben a társadalmi rétegben folyamatosan alakulnak ki újabb és újabb (ön)kizsákmányolási formák, még nehezebbé téve a mindennapi létezést, ha még egyáltalán lehetséges. Ahogy az uzsora, úgy az élelmiszer-uzsora is csak ott létezhet, ahol hiányzik valamelyik szolgáltatástípus, ugyanakkor az erre vonatkozó igény (kereslet) mégis létezik. Az uzsora részben a hiányzó legális hitelezési tevékenység következménye. A bankok kivonultak erről a területről, mivel nem érte meg fenntartani ezeken a területeken,

ebben a társadalmi rétegben a hagyományos hitelezési tevékenységet.⁵ Az utolsó még legális hitelezők az ún. gyorshitelek nyújtói voltak, akiket gyakran ért kritika az éves akár 150 százalékos kamat miatt. A hagyományos terminológia szerint ez is bőven belül van az uzsora fogalmán, de kivonulásukkal teret adtak az immár illegális uzsorásoknak, akik már havi 100 százalékos kamatot alkalmaznak.

Az élelmiszer-uzsora megjelenése is „hiánytünet”. Egyszerre válasz a kiskezdelmi szolgáltatás megszűnésére, a pénzügyi instabilitás és a fizetőképesség részleges hiányára. Az utóbbi alatt azt értjük, hogy az érintett háztartások hiába rendelkeznek – még ha alacsonynak is tekinthető – jövedelemmel, ha annak felhasználásakor kiszolgáltatottak az uzsorahitel törlesztésének, magának az uzsorásnak és a mélyszegénységre jellemző fogyasztási mintáknak. Azaz még ez az alacsony jövedelem is többre lenne elég, ha méltányos módon lehetne felhasználni, és valódi pszichológiai döntési helyzetben lenne az érintett. A valódi döntési lehetőséghez ebben az esetben három tényezőnek kell teljesülnie: (1) külső kényszer nélkül hozhassa meg a döntést arról, mire fog az adott hónapban költeni (természetesen ahol ez még értelmezhető, ugyanis a közüzemi szolgáltatások díjának beszedésére nem érvényes); (2) legyen valódi döntési és mérlegelési lehetősége, ne csak a rossz és még rosszabb feltételek közül választhasson; (3) a tartós nélkülözéssel együtt járó fogyasztói éhség kényszerének nyomása is enyhüljön (ez a sokszor kritizált jelenség: *„ha pénzhez jutnak, rögtön minden hülyeséget megvesznek a gyerekek”*, szakszerű terminussal: kompenzációs fogyasztás).

A helyi rendőr szerint a megoldás az lenne, ha felvilágosítanák az embereket, miért kártékony mindez, miért nem érdemes elfogadni ezeket a termékeket még akkor sem, ha épp nagyon szükség van rájuk. Emellett persze kellene a politikai akarat is, hogy valóban kiadja egy bíró az engedélyt például a lehallgatásra, operatív adatgyűjtésre. De ez is csak akkor lehetne megoldás, ha az érintettek nem lennének annyira kiszolgáltatottak anyagilag, hiszen a jövedelmük jelenleg nem teszi lehetővé azt, hogy ne essenek olykor ebbe a csapdába.

„Ezek az emberek sokszor csak dolgozni akarnak, és most is jött hozzám valaki, hogy lenne munkája az erdőn, de ahhoz ennie kellene. Mehetne az uzsorához, ahol kétezerre hármat kell egy héten belül megadnia, de legalább kapna annyi ételt, amivel el tud menni dolgozni. Kitől mástól kapna? Most ilyenkor én mit csináljak, adok, ha tudok. De én sem tudok mindig.”

⁵ Az effajta hitelezési tevékenységet, hiteltermékeket nem erre a célcsoportra tervezték, fejlesztették, hanem a középosztály igényeire. Azaz nincs azon mit csodálkozni, hogy a mélyszegény háztartások esetében nem működik az, ami egyébiránt a középosztálybeli családok esetében sem már igazán. Az Autonómia Alapítvány az elmúlt pár évben kísérleti projektjeiben bemutatta, hogy igenis lehetséges olyan hitel-, sőt megtakarítási program működtetése, amely ebben a célcsoportban is pénzügyileg fenntartható módon működtethető.

Egy tisztességes haszonkulccsal dolgozó bolt önmagában már nem lenne megoldás ezeken a településeken, mert nem lenne olyan szabad forrás (a beérkező jövedelem, amely felhasználásáról az esetleges vásárlók szabadon dönthetnek), ami fenntartaná azt. Azt is látjuk, hogy az uzsora (legyen hagyományos vagy élelmiszer-uzsora) elleni csupán adminisztratív eszközökkel folytatott küzdelem eredménytelen az ítélettel végződő bírósági ítéletek száma alapján, de azért is, mert egy-egy lefogott uzsorás helyébe, mint ahogy a cápa fogai egymást váltják, azonnal újabb lép. De – és ez legalább annyira fontos – azért sem lenne sikeres az uzsora kínálati oldalának nullára csökkentése, mert akármennyire paradoxnak is tűnik, a rövidebbet így is a kiszolgáltatott háztartások húznák: még ez a pénz-, illetve élelmiszer-beszerezési forrás is időlegesen megszűnne.

Megoldás lehet, ha a keresleti oldalon is olyan megoldás születik, amelyik ezekkel a dilemmákkal képes számolni. Kollégáimmal olyan „szociális bolt”⁶ koncepcióját dolgoztuk ki, amelyik heti rendszerességgel biztosíthatná (házhozszállítással formában) a részt vevő családok számára az alapélelmiszereket egységcsomagban (aminek tartalma a jövőben családonként módosulhat). A csomag összeállítását az érintett családok körében végzett felmérés előzte meg. A csomagban lévő élelmiszerek ára a kistérségben elérhető legalacsonyabb kiskereskedelmi bolti ár 115 százaléka, s ez fedezi a kiszállítás költségét, továbbá remélhetőleg biztos forgalmat generál egy uniós finanszírozású projekt keretében már elindult, egyébként is tartós munkanélkülieket foglalkoztató boltok.

A kezdeményezés újszerűségét azonban nem is annyira a csomagkiszállítás, hanem a finanszírozási konstrukció jelenti majd. A jelentkező háztartásoknak nem a helyszínen kell majd a csomagokért fizetni, hanem folyamatos megbízást kell adniuk a bankszámlájukat vezető banknak (takarékszövetkezetnek), hogy minden hónapban a heti kiszállításnak megfelelő összeget (előreláthatólag havi 10–12 ezer forint háztartásonként) utaljanak át a boltot működtető szociális szövetkezetnek. A folyamatos megbízással és átutalással lehetővé válik, hogy ez az összeg kikerüljön az uzsorás rendelkezési köréből, hogy ne kelljen a fizetés aktuálával veszélyeztetni magát, kockára tenni hetente a döntés kimenetelét.

Ezzel a fizetési konstrukcióval garantálni lehet, hogy a bevont családok minden héten biztosan hozzájussanak a minimálisan szükséges alapélelmiszerekhez, így a minimális létfeltételek biztosítva legyenek, ami eddig megoldhatatlan probléma volt a térségben élő gyerekek számára.

Legvégül, az elképzelés legfontosabb erényének azt tartjuk, hogy nem szükséges hozzá külső forrás, aminek bevonása minden hasonló kezdeményezés pénzügyi fenntarthatóságának akadályát jelentette és jelenti. Csak az jut hozzá a csomaghoz, aki rendelkezik a fizetésről. Ezzel a működtetés kockázata is csökken, nem kell a behajthatatlan tartozások kezelésével foglalkozni és azok költségét beépíteni az árba, ami az uzsora ördögi körének újraindulásával járna.

⁶ Jóllehet ennek a kifejezésnek az alkalmazása sajnos az elmúlt években egy teljesen más üzleti konstrukcióra korlátozódott, mi mégis új tartalommal ezt használjuk.

Az élelmiszer-uzsora a mélyszegénységben élő közösségek egyik új problémája, amelyet több tényező együttes jelenlétére lehet visszavezetni. A megoldást így csak olyan beavatkozástól lehet remélni, amely az okokat együtt kezeli. Eddig a csomagkiszállítás a tehetősebb rétegek bevásárlási módja volt. Az általunk kidolgozott formában remélhetőleg sikerül kiszorítani az uzsorásokat erről a területről, de legalábbis csökkenteni az általuk ellenőrzött jövedelmek körét.

Egyelőre nem tudjuk, mennyire lehet népszerű és működőképes ez a módszer, és főként mennyire lenne hatékony az uzsora elleni küzdelemben. Azt azonban kijelenthetjük, hogy azon kevés megoldások egyikére teszünk javaslatot, amelyik az uzsora alapfeltételét, a keresleti oldalt célozza.